

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ט"ז

תשע"ב

מספר 385

ברכת יוצר אור

יהי אור!

לאחר פרקי השבח הגדולים לכבודו של ה' יתברך, פסוקי דזמרה, שירת הים וישתבח, אנו באים לקראת קבלת עול מלכות שמים בקריאת שמע. אך רגע לפני זה קובעת המשנה עוד שתי ברכות: מאורות ואהבה. נתמקד בעניין ברכת יוצר המאורות.

מדוע נבחר האור להובילנו אל קריאת שמע? ועוד, מדוע בברכה זו מופיע העולם בכליותו, על כל יושביו, מלאכיו וחיות הקודש, אך לאורך הברכה כולה דווקא מוטיב האור והמאורות חוזר שוב ושוב?

למדנו בהקדמת רבי אברהם אבן-עזרא לפירושו שעל מנת להבין מילה בלשון הקודש יש לחפש ולחזור אל הראשונות, אל הפעם הראשונה שבה התורה מספרת על אודותיה. נפנה אם כן אל פסוקי הבריאה המוכרים (בראשית א, ד--ז): "ויאמר אלוהים יהי אור ויהי אור.

וירא אלוהים את האור כי טוב". האור הוא הבריאה הראשונה הנבראת מכוח הדיבור האלוקי, ומדייק הרשב"ם שבריאה זו באה לתקן את האמור בפסוק הקודם על אודות החושך שעל פני תהום. אל האור מתווספת מיד מהות נוספת – טוב. הרשב"ם, בעקבות המדרש, מבאר: "נסתכל במראהו כי יפה הוא. וכן:

ותרא אותו כי טוב הוא". החיבור בין מראה האור ובין לידת משה רבנו מפתיע, אך הלשון הדומה כל כך מחברת את שני העניינים בקשר הדוק. כפי שהאור מהווה את השלב הראשון בבריאת העולם כך לידת משה פותחת את מהלך גאולתו של עם ישראל, גוי מקרב גוי. האור אם כן מהווה את הרובד הבסיסי ביותר שדרכו מתגלה שאר העולם, גילוי שאיננו טבעי בלבד, אלא אף בעל תכלית וייעוד כפי שרומז הקשר למשה רבנו ולעם ישראל בעתיד. המהר"ל מלמדנו כי האור הוא הביטוי העמוק ביותר לכוח הרוח. למה הדבר דומה? לאדם הנכנס לחדר חשוך. כל תכולת החדר בטלה לגבי אותו אדם; הוא איננו מבחין בדבר ועל כן לא יוכל לעשות כל שימוש בחפצים או ברהיטים. יוצא

שהאור למעשה מעניק ממשות ומשמעות למציאות הפיזית. כמו האור כן הרוח המעניקה חיים לגוף ולחומר. לכן פותח ה' את מעשה הבריאה באור.

עתה נבין בצורה עמוקה יותר מדוע קובע הקב"ה כי האור הוא טוב. המושג טוב בתורה איננו מביע, כפי שאנו נוהגים בדיבורנו, הערכה או יחס. וכי ה' איננו יודע שמה שהוא ברא הוא טוב? אלא שהמושג טוב מבטא ממשות וקיום. האור מכונה טוב משום שהוא התוקף

והאישור הקיומי העמוק לכל בריאה ויום ולעולם כולו. בדרך זו נסביר גם את הפסוק המופיע בהמשך לבריאת האדם: "לא טוב היות האדם לבדו". האדם בלבדיותו חסר חלק ממשי מקיומו וממציאותו בעולם והוא איננו מגלה את תפקידו בצורה שלמה. רק תחת החופה נזכה לברך ולהתברך ב"יוצר האדם". כך, על פי דברי הרשב"ם ברור לנו מדוע האור מהווה מהלך של תיקון ושל בריאה אל מול כל תופעה של חיסרון והיעדר.

עיון בברכת המאורות מעלה את דברינו למדרגה נוספת. אנו אומרים ומברכים: "המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים, ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית". האור אינו מסמל את כוח הקיום הראשוני בלבד, אלא הופך להיות תנועה המניעה ומחדשת את הטבע ואת המציאות לאורך ימים ושנים. לא רק כמעשה אלא כפעולה. בכל יום ויום הקב"ה מפיח רוח וחיות במעשי בראשית ולמעשה בורא אותם ואותנו מחדש.

כלל גדול ניתן ללמוד כאן גם ביחס לתפקידנו ולאחריותנו. המציאות סביבנו שקועה לא פעם בארציות ובחומריות, מוטלת ללא משמעות ונשמה. אנו נדרשים ומוזמנים להדליק את האור במבואות האפלים ולהאיר את פנינו מתוך אמונה וברכה, אל הזולת ואל המציאות. כך האור עובר מלב אל לב, הולך וגדל, הולך ומופץ, עד אשר נגיע מתוך ברכת "יוצר המאורות" אל הברכה שאחריה בתפילה. וכך כתב מחבר הכלבו:

סמיכת ברכת אהבה ליוצר המאורות, לפי שבה מזכירים ייחוד שמו של הקב"ה ונתינת התורה המאירה מכל המאורות, שהשמש אינו מאיר רק ביום, והתורה מאירה ביום ובלילה, ואחוז דרך המשורר במזמור "השמים מספרים כבוד א-ל" שהזכיר המאורות, וסמך ליה "תורת ה' תמימה עדות ה' נאמנה", שאנו חייבים להעיד על יחודו האמתי.

ונזכה במהרה ממש ל"אור חדש על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו".

הרב ד"ר ראובן טבול
מרצה במסלול למחול ותנועה
ובהתמחות לספרות

אמבטיה של גאולה

התבוננות במדרש מאירה את מהות ישועת ה' שאינה חידוש ויצירת יש מאין בישראל. אלא שהקב"ה מתמקד בתכונות ובמצבים שהיו בעוכריהם של ישראל ומהם מעצים את הישועה. עם ישראל בעל פוטנציאל אדיר ותכונות נפלאות שאמנם מתבטאות במשבר ובגלות, אך מתפתחות עם רווח ההצלחה. "גן נעול אחותי כלה", היכולת האמתית אינה יכולה לבוא לידי ביטוי אלא במצב האמתי והנכון של ישראל, השחרור מעול זרים וכניסה תחת כנפי השכינה.

עוד מביא הרב זצ"ל חיזוק לדבריו בפירוש אחר הטוען שמדובר לא בצעקתו של פרעה, אלא בצעקת ישראל. במצרים שררה אנדרלמוסיה בקן המשפחתי. משפחות פורקו: ילדים נלקחו מהוריהם, גברים ונשים עבדו בפרך בשדה ובבתי המצרים. עם הליכוד מחדש חששו שמא יישא אח את אחותו, אב את בתו וכדומה. בגמרא, יבמות דף לז מובא: "ואלו הן ספקן [אנשים שאסור להם להתחתן מפני שיש ספק בייחוסם] שתוקי ואסופי וכותי". ילד שאינו מכיר את הוריו אינו יכול להתחתן משום שעל כל אחד ניתן לחשוש שמא הוא אסור עליו בחיתון.

לדבריו של הרב אליהו זצ"ל, הקב"ה נותן מענה לצעקתם של בני ישראל בדרך נוספת המופיעה במסכת קידושין. שם נאמר שאם התינוק אינו נראה זרוק ועזוב והוא לבוש יפה ומטופל, אין עליו חשש שאמו נתעברה מפסול ועל כך באה הישועה לישראל, שכתוב ביחזקאל (טז): "וארחצך במים ואשטף דמך מעליך ואסכך בשמן. ואלבישך רקמה ואנעלך תחש ואחבשך בשש ואכסך משׁי". הקב"ה רוחץ את ישראל הרצוצים מצרות, מלביש אותם במלבושי מלכות ועוטף אותם בענני הכבוד. כך הוא מגלה שמעולם לא עזב את ישראל וממילא לעולם אין להם דין אסופי.

כאן שוב ניתן לראות את חסד ה' בהסירו את הסיגים ואת הלכלוך שדבקו בישראל בשהותם בגלות תחת שעבוד זרים, בחישוף המהות האמתית של ישראל כבני מלכים וטיהור הברית בינו וביניהם. אז היו ראויים ישראל ל"מקדש ה' כוננו ידך" ומסע במדבר שבסופו המנוחה והנחלה בארץ ישראל עם בית המקדש.

לאחר הפרשות הקודמות שבהן תואר השעבוד הקשה ומכות מצרים, מופיעה בתרועה גדולה הישועה שעם ישראל ציפה לה במשך שנים רבות: יציאת מצרים, היציאה ברכוש גדול, קריעת ים סוף והתלכדות ישראל לעם, בד בבד עם נסי הקב"ה.

בגמרא, מגילה מובא:

אמר רבי לוי ואיתימא רבי יונתן: דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנסת הגדולה: כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער. "ויהי בימי אחשורוש" – הוה המן (אסתר א), "ויהי בימי שפט השפטים" – הוה רעב (רות א).

חז"ל אומרים על המילה "ויהי" שבתחילת הפרשה "ויהי בשלח פרעה את העם", שהכוונה ל"וי" שמשמעותה צעקת מצוקה. אם כן עלינו לשאול מהו הצער כאן? הרי כאמור יציאת מצרים היא דבר חיובי וישועה שמחה לעם שבע הצרות.

מתוך כלל הפירושים לקושיה, בחרתי להביא את דברי הרב מרדכי אליהו זצ"ל בספרו "דברי מרדכי", המביא פרשנות ברוח השמחה של הפרשה ומסביר באמצעות מדרש (משמות רבה) שמדובר בצעקתו של פרעה:

אמר רבי לוי: משל לאחד שהיה לו שדה והיה בה גל של צרורות (שדה מוזנח מלא אבנים) עמד ומכרה לאחר. עמד אותו האיש שקנאה והעביר אותו הגל מתוכה ומצא תחתיו מים חיים, נטעה גפנים עשאה שורות שורות. נטע בה כל מיני בשמים נטע בה רימונים העמידה על קנים בנה מגדל בתוכה והושיב בתוכה שומר. כל מי שהיה עובר עליה היה משבחה. עבר עליה אותו האיש שמכרה ראה אותה מליאה כל טוב, אמר: "אוי לי שכך מכרת! אוי לך שכך הוצאתי מידי!"

כך היו ישראל במצרים גל של צרורות, שנאמר (שיר השירים ד): "גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום". אך בעת הישועה מביא המדרש פירוט רב על פריחת ישראל, עד שהיו הבריות רואים את ישראל היו משבחין אותן.

כשפרעה ראה אותם בתפארתם, שורות שורות של כוהנים לוויים וישראלים, דגלים דגלים, התחיל לצעוק ואמר: אוי לו לאותו האיש שכך הוציא מתחת ידו לכן נאמר: "ויהי בשלח פרעה".

רחל קדושים

סטודנטית במסלול למחול ותנועה

ברוריה מכמן

מחנכים באמונה

מועצת החמ"ד

"יש יהודים דתיים ויש יהודים אפיקורסים [...] מה זה בית ספר דתי, צריכים הדתיים לקבוע" (בן גוריון, 1953).

בתקופת המנדט הבריטי מערכת החינוך הציונית דתית בישראל הושתתה בעיקר על זרם "המזרחי" שהוכר כזרם חינוך עצמאי כבר בשנת 1920. בתי הספר של זרם "המזרחי", שנוסדו שנים רבות לפני קום המדינה, היו סוכניו הנאמנים של רעיון "יתורה עם דרך ארץ". בהתאם לכך תכנית הלימודים בהם הייתה מבוססת על מחצית מסך כל השעות בלימודי קודש, והמחצית האחרת – על לימודים כלליים.

לאחר הקמת המדינה היה חשש שהמבנה הממלכתי החדש יעודד מגמה של חינוך אחיד לכולם בבית ספר אחד, תוך מתן אפשרות לפתיחת כיתות בעלות צביון דתי. רעיונות מסוג זה באו גם מתוך המחנה הדתי. חוק החינוך הממלכתי שהתקבל בכנסת בשנת 1953 הביא לביטול הזרמים החינוכיים ("כללי", "העובדים", "המזרחי", "פועלי אגודת ישראל") ולהקמתו של חינוך ממלכתי בעל שתי מגמות: חינוך ממלכתי כללי וחינוך ממלכתי דתי. לשם כך הוקמו שתי ועדות חינוך, שאחת מהן הייתה המועצה לחינוך ממלכתי דתי. אל מערכת החינוך הממלכתית דתית נספחו הפלג הדתי של זרם "העובדים", בתי הספר של "פועלי אגודת ישראל" ובתי ספר של חב"ד.

הקמת מועצת החמ"ד (חינוך ממלכתי דתי) הייתה תוצאה של פתרון ומענה לציבור הדתי במדינה לשמירת הזכות לחינוך דתי. מועצת החמ"ד היא גוף בעל מעמד המוגדר בחוק, המייצג לשר החינוך במטרה לדאוג לכך שהאוטונומיה החינוכית של החמ"ד תכובד. על פי החוק, חייב שר החינוך להיוועץ בגוף זה לפני קבלת החלטות הנוגעות לחינוך הדתי. למועצה יש זכות להטלת וטו על החלטות שלא נראות לה. משמעות הדבר היא שסמכותה של המדינה בנושא החינוך הממלכתי דתי מופקד מאז בידי מועצת החמ"ד.

המינהל לחינוך דתי במשרד החינוך הוא הממונה על הפעלת המסגרת החינוכית של בתי הספר המוגדרים ממלכתיים דתיים: הכשרת המורים ואישורם ללמד במסגרת החינוך הממלכתי דתי וקביעת תכניות לימודים ועקרונות פדגוגיים.

לעיון נוסף

- אלבוים-דרור, רחל, **החינוך העברי בארץ-ישראל**, יד יצחק בן-צבי, ירושלים תש"ן
- קיל, יהודה, יסודותיו, תולדותיו, לבטיו וגידוליו של החינוך הממ"ד, בתוך: עזריאלי, יהודה (עורך), **החינוך העברי בגבורותיו**, המרכז לחינוך דתי, ירושלים תשמ"ז, עמ' 163–187
- רז, שמחה (עורך), **מאה שנות חינוך ציוני-דתי**, ירושלים תשס"ז